

DEDE KORKUT KİTABI

**Dresden Nüshasını
Aslından Okuyan ve Sadeleştiren
Yunus Zeyrek**

ÖTÜKEN

YUNUS ZEYREK; 1956 yılında Ardahan'ın Posof ilçesinde dünyaya geldi. 1979 yılında Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenini olarak mesleğe başladı. 1988-1994 yıllarında Almanya'nın Münih şehrinde Türk kültür dersleri öğretmenliği yaptı. Gazi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Edebiyatı Dalında Yüksek Lisans öğrenimini tamamladı. 1997 yılından beri Gazi Üniversitesi Türk Dili Bölümünde ders vermektedir. 2004 yılından beri Ankara'da *Bizim Ahıska* dergisini çıkarmaktadır. *Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı* tarafından kendisine *Türk Dünyası Bilim Kültür ve Sanat Ödülü* verildi.

Zeyrek, halk edebiyatı, tarih, Ermeni meselesi, Kuzeydoğu Anadolu, Ahıska Bölgesi ve Acaristan gibi alanlarda araştırma ve incelemeler yapmaktadır. Basılmış kitapları şunlardır:

1. *Kafkas Yollarında- Hatıralar ve Tahassüsler (Ahmed Refik'ten)/1981, 1984, 2001.*
2. *Posoflu Âşık Zülâlî/1986, 1988.*
3. *Bu Yolda (Şiir)/1998.*
4. *IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Ruznâmesi/1999 (Farsça terc. Tahran, 2011).*
5. *Gürcistan Acaristan ve Türkiye/1999.*
6. *Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi-I, 2000.*
7. *Hanaklı Mazlumî/2001.*
8. *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri/2001.*
9. *Acaristan ve Acarlar/2001.*
10. *Tarih-i Osman Paşa/2001 (Farsça terc. Tahran, 2009, 2012).*
11. *Ali Akış-Hayatı ve Faaliyeti/2003.*
12. *Posoflu Âşık Zülâlî/2004.*
13. *Posof'un Çizgileri/2004, 2013.*
14. *Ahıska Araştırmaları/2007.*
15. *Bu Dosyayı Kaldırıyorum (Ermeni Meselesi)/2007, 2011.*
16. *Amasya'nın Altın Tarihi/2009.*
17. *Posof-Kol Zaferi/2010.*
18. *Yunus'a Doğru/2013.*
19. *Erzurum'un Kara Günleri/2014.*
20. *Kitab-ı Dedem Korkut (Tıpkıbasım ve çeviri)/2014.*
21. *Ahıska Gül İdi Gitti/2015.*

Ömrü boyunca *Dede Korkut Kitabı*'yla
meşgul olan ve
Dede Korkut Oğuznameleri adlı
çok değerli bir eser bırakan
merhum Hocam
Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu'nun
aziz hatırasına armağan.
Yunus Zeyrek

İÇİNDEKİLER

Bu Kitaba Dair Birkaç Söz / 11

•

Mukaddime / 29

•

I.

Dirse Han Oğlu Bođaç Han Boyunu
Beyan Eder Hânım Hey/ 35

•

II.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı
Boyu Beyan Eder/ 52

•

III.

Kam Büre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyunu
Beyan Eder Hânım Hey/ 72

•

IV.

Kazan Bey Oğlu Oruz Bey'in Tutsak Olduğu Boyu
Beyan Eder Hânım Hey/ 105

•

V.

Duha Koca Oğlu Deli Domrul Boyunu
Beyan Eder Hânım Hey/ 127

•

VI.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyunu
Beyan Eder Hânım Hey/ 139

•

VII.

Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyunu
Beyan Eder Hânım Hey/ 158

•

VIII.

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boyu
Beyan Eder Hânım Hey/ 168

•

IX.

Begil Oğlu Amran'ın Boyunu Beyan Eder/ 182

•

X.

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyunu Beyan Eder/ 195

•

XI.

Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Oruz'un Çıkardığı
Boyu Beyan Eder/ 208

•

XII.

İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Âsi Olup Beyrek'in Öldüğü
Boyu Beyan Eder/ 223

•

Sözlük / 233

•

Kaynaklar / 237

BESMELE

Şol gökleri kaldıranın
Donatarak dolduranın
Ol deyince olduranın
Doksan dokuz adı ile.

Dilek

Sana dayadım belimi Tanrım Türk gönlümü yastan
Kudretinle tut elimi Kılıcımı kirden pastan
Yoğuram ana dilimi Kurtarırsan ben bir destan
Anamın ak südü ile. Derim ağız tadı ile.

Ses vermez Oğuz illeri Kış günleri yaza ersin
Niye susmuş bülbülleri Kırk ince belli kız kilim sersin
Ko tutuşsun gönülleri Bayındır Han şölen versin
Ergenekon odu ile. Kırk devenin budu ile.

Hüküm

Dedem Korkut der ki, evet Pis sularda kir arınmaz
Vardır düğün dernek davet Sisli günde yol görünmez
Fakat Oğuzlarda devlet Düşman üstüne yürünmez
Olmaz dedikodu ile. Casus ile cadı ile.

Kuşa misal can dediğin Er odur ki ün salası
Suya misal kan dediğin Kına girmeye palası
Bilenir iman dediğin Oğul hey, bozkurt balası
Ataların yâdı ile. Büyütülmez dadı ile.

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu

BU KİTABA DAİR BİRKAÇ SÖZ

Dede Korkut Kitabı olarak andığımız bu kitabın asıl adı *Kitab-ı Dedem Korkut âlâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân* (Oğuz boyunun diliyle Dedem Korkut Kitabı)'dır. Bu kitap, Türk kültür ve medeniyet tarihinin temel taşlarından biri ve Türk dilinin şaheseridir. Bu esere adını vermiş olan kişi, Türk'ün bilge kişisi, efsanevî ozanı ve ozanların pîri, belki bir Türk velisi olan Dede Korkut'tur. Bu eserde yer alan destanî hikâyeler, onun tarafından düzülüp koşulmuştur. Bu kitap, önce dilden dile söylenegelmiş, sonra yazıya geçirilerek yüzyılların ötesinden çağları aşır günümüze ulaşmış eşi ve benzeri olmayan bir eserdir.

Millî ve şerefli hayatın devam etmesi için bu hayatı besleyen kaynaklara ihtiyaç var. İşte *Dede Korkut Kitabı*, bir insanı ve hatta bir milleti, millî ve insanî değerlerle donatmaya kâfi nadir eserlerden biridir. Bu sebeptendir ki genç olsun yetişkin olsun her Türk, bu eseri bir defa değil, ömür boyu, tekrar tekrar okumalıdır. Böylece ruhunu engin bir ırmaktan kandırarak, hayatta içinde yer alacağı yahut şahidi olacağı hadiseler karşısında nasıl bir tavır almak gerektiğini önceden öğrenmiş olacaktır. Eserin bir taraftan hayatın en çetin gerçeklerini diğer taraftan da en duygulu anlarını birlikte ve eşsiz bir şiir diliyle anlatması, ayrıca işaret edilmesi gereken özelliğidir.

Bu kuvvetli özellikleriyle *Dede Korkut Kitabı* yalnız Türk edebiyatının değil dünya edebiyatının incilerinden biri olmaya layıktır. Onun değerini anlayan yabancı bilginler, eseri Almanca, Rusça, İngilizce, İtalyanca başta olmak üzere birçok dile çevirmişlerdir.

Biz, *Dede Korkut Kitabı*'nın Almanya'nın Dresden şehri kütüphanesinde bulunan nüshasını yani kitabın asıl metnini yeniden okuduk. Okuduğumuz metni yazıya geçtikten sonra günümüz

Türkçesine en yakın bir dille sadeleştirmeye çalıştık. Diğer taraftan eserin konusu, önemi, teşekkülü, coğrafyası, tespiti, dili, tarih kaynaklarındaki izleri ve eserle ilgili yapılmış çalışmalar hususunda araştırmalar yaptık. Hatta eserde çözülmesi bugün de problem olarak ortada duran ifadeler üzerinde kafa yorduk.

Bu hususlarla ilgili tespitlerimizi sırayla gözden geçirelim.

*

Dede Korkut Kitabı, çok eski tarihlerde göçebe olarak yaşamış Oğuzların millî hayatını anlatan destanî hikâyelerden meydana gelmektedir. Bu hikâyeler, Oğuz'un keramet sahibi bilge ozanı Dede Korkut'un ağzından nazım ve nesir şeklinde anlatılmaktadır. Kitapta anlatılan olayların örgüsü, Müslüman Oğuzlarla, onların kuzey komşuları Hristiyan Kıpçaklar ve içerideki beyler arasında vukua gelen çeşitli mücadelelerden ibarettir. Türkistan'dan Anadolu'ya, Mardin, Amid (Diyarbakır), Erzurum, Bayburt ve Trabzon'dan Ahıska, Gence ve Demirkapı'ya kadar, Doğu Anadolu ve Azerbaycan sahasında geçen hadiseler çok renkli bir üslûpla anlatılmaktadır.

*

Yerli ve yabancı bilim adamları, *Dede Korkut Kitabı*'nın Türk kültür ve medeniyetinin emsalsiz şaheseri olduğu hususunda müttefiktir. Bu hususta fikir beyan eden âlimlerimizden birkaç örnek verelim:

Abdülkadir İnan, “*Dede Korkut, yalnız Oğuz Türklerinin değil belki bütün Türk kavimlerinin pek eski zamanlara, efsanevî devirlere ait umumî bir kahramandır. Dede Korkut, hakikî Türk ruhunun, Türk an'anelerinin hâmilidir. Onu öğrenmek, millî hars için elzemdir. Garbın en yüksek kültürüne malik olan Almanlar, bütün millî kültür ve millî Alman ruhunu in'ikas ettiren millî destanlarını ve başlıca folklor mahsullerini tanıyorlar. Ruslarda millî destanlarına ve folkloruna verilen önem Almanlarınkı kadar kuvvetlidir.*”

Pertev Naili Boratav, “*Dede Korkut metinleri çocuklarımızın,*

gençlerimizin dil ve estetik zevklerini besleyecek, tarihte mühim rol oynamış bir Türk kavminin töreleri, inanışları ve dünya görüşleriyle canlı bir tablosunu verecek nitelikte eserlerdendir. Böyle bir edebiyat anıtını bütün dünyaya tanıtmaya gibi hayırlı bir işi gerçekleştirmek gerekir.”

Nihad Sami Banarlı, “Edebiyatımızda ve edebiyat tarihimizde bir millî hazine değeriyle ışıldayan bir eserdir. Saf ve samimî kelimeleri; halk ağzı, yerli ve millî tabirleri; millî zevkimizi, millî ahlâkımızı, millî tarihimizi aydınlatan türlü özellikleri; nihayet nesir lisanını yarı manzum bir ‘terennüm dili’ hâline getiren hârikulâde güzel ‘iç kafiye’leri ile Dede Korkut Hükâyeleri anonim halk edebiyatımızın mucizelerinden biridir.”

M. Şakir Ülkütaşır, Dede Korkut Kitabı’na daha büyük değer biçmektedir: “Diyebilirim ki Dede Korkud benim millî vicdanıma hitap eden bir Türk Mevlidi’dir. Yahut Türk’ün millî, ma’şerî vicdanında yer alacak en hakikî Mevlid, Kitab-ı Dede Korkud olmalıdır.”

Azerbaycan’da Kitab-ı Dede Korkud’u neşreden Ferhat Zeynalov ile Samet Elizade, kitabın başına yazdıkları ‘Tükenmez Hazine’ başlıklı yazıya şu cümlelerle başlamışlardır: “Türk dilli halkların edebiyat tarihinde sesi uzak asırlardan gelen, gür ışığı ile tarihleri yarıp geçen yenilmez bir kitap var: Kitab-ı Dede Korkud. Bu adla hafızamıza kazanmış kadim Oğuz destanları hakikaten de birçok Türk halklarının yarattığı millî medeniyetin en zengin, en ulu kaynaklarından biridir. Kitab-ı Dede Korkud, çiçekleri solmak bilmeyen, ebedî tap-taze kalan, zaman zaman nesilleri hayran bırakan bir sanat gülşenidir.”

Muharrem Ergin, 1000 Temel Eser serisinin bir numaralı kitabı olarak 1969 yılında basılan kitabına yazdığı Ön Söz’e şu ifadelerle başlamıştır: “Türk edebiyatı tarihinin en büyük âlimi Prof. Fuat Köprülü’nün, derslerinde söylediği bir söz vardır: Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u da öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar.” Aynı yazıda Dede Korkut Kitabı’nı Türk edebiyatının, Türk kültürünün erişilmez şaheseri olarak niteleyen Ergin, daha sonra şu ifadeleri kullanmıştır: “Dede Korkut Kitabı, Türk çocuklarının ruh ve kafa yapısını tek başına sağlam tutacak kudrette ve karakterde bir eserdir. Bu kitabı okuyan ve hazmeden bir Türk’ün kolay kolay yolunu şaşırmayacağı emniyetle söylenebilir.”

Kitabın ilk neşrini yapan Kilisli Muallim Rıfat Bey, destanlarda işlenen konuların yiğitlik, ahlâk, aile sevgisi ve Türkleri evlât yetiştirmeye teşvik etmek gibi genel özelliklerine dikkat çekmiştir.

Onun bu husustaki fikirleri fevkalâde önemlidir; bu sebeple şuraya almakta fayda var: “Her Türk’ü kahraman yapmak için birçok kıymetli misaller getirilmiştir. Kitap bu noktada birçok hamasetnamele-
rin fevkindedir. Bundan dolayı kitaba Kahramanlar Kitabı yahut Kahramanlık Kitabı desek olabilir. Evet, her Türk için kahramanlığı gaye bilmek ve kahraman olmaya çalışmak bir vazifedir. Türk, öyle bir fikir beslemelidir ki, kurda rasgelsem ağzını yırtarım, karşıma arslanlar çıksa bir yumrukta kafasını ezerim, demelidir. Kitap, yiğitliği yalnız erlerde değil kızlarda da arıyor. Kahraman bir delikanlı kahraman bir kız arıyor; kahraman bir kız kendisine kahraman bir eş arıyor.

İkincisi, ahlâktır. Kitabın içinde ahlâka aykırı bir şey yoktur. Her muşakayı (aşkı) kitap nikâhla neticelendiriyor.

Üçüncüsü, aile muhabbetidir. Kitap, bir ailenin efradını birbirine bağlıyor. Ve hepsini birbirine yardıma koşturuyor; kocasına bir felâket gelen kadın kılıç kuşanıyor, kocasına yardıma koşturuyor. Her kadın kocasını seviyor. Onun yoluna kendisini feda etmek istiyor.

Dördüncüsü, Türkleri evlât yetiştirmeye teşvik ediyor. Çocuğu olmayanlar çocuklu birisi kadar hürmet görmüyor.”

Günümüz bilginlerinden Ahmet B. Ercilasun, “Hiç şüphesiz Dede Korkut mirası bütün Türk dünyasında yarınki nesilleri de beslemeye devam edecektir.” derken Dede Korkut Kitabı’nın ebediliğine işaret etmektedir.

*

Bilginler arasında sürüp giden tartışmaların en önemlisi herhâlde Dede Korkut destanlarına konu olan hadiselerin yaşandığı coğrafya ve tarih bahsidir. Hemen ifade edelim ki bu konuda hiçbir bilgin kesin deliller ortaya koyamamıştır. Hatta çoğu bu sahada söz söylemeye dahi cesaret edememiştir. Bu konuda esasen iki tez var: Birincisi, bu kitapta anlatılan olayların Türkler Anadolu’ya gelmeden önce Türkistan’da yaşanmış, Anadolu sahasında anlatılıp yazılırken yeni coğrafya adları kullanılmış olduğuna dair görüştür. İkincisi ise, bu destanlarda anlatılan olayların mekânı Doğu Anadolu ve Azerbaycan’dır görüşünü ileri süren tezdır.

Birinci tezle ilgili ciddî bir makale yazan Faruk Sümer görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “Oğuzların Doğu Anadolu ve Azerbaycan’daki mevcudiyet ve faaliyetlerinin akisleri olmayıp çok eski zamanlarda (IX-XI. yy) Türkistan’da Sirderya’nın kuzeyinde bulunan yurtlarındaki yaşayış ve sergüzeştleri ile alâkalı hatıralardan başka bir şey değildir. Kitab-ı Dede Korkut’taki kâfirlerin, XI. yüzyılda bile henüz Müslüman olmamış olan Kanglı-Kıpçak Türk kavmi kast edilmiş olabilir. Kanglı-Kıpçak ümerası arasında melik kelimesi bir unvan olarak taşınırdı. Bu Kanglı-Kıpçaklar Oğuzların Sirderya (Seyhun) ötesinde buldukları zamanlarda onların şimal komşuları olup henüz Müslüman olmamışlardı.”

Şamil Cemşid, Dede Korkut Destanlarının teşekkül sahası ve dili hakkındaki görüşleri dolayısıyla Faruk Sümer’i tenkit etmiştir. *Dede Korkut Kitabı*’nın coğrafyası ve bu kitapta adı geçen beğlerin tarihteki kimlikleri konusunda ciddî incelemeler yapan M. Fahrettin Kırzioğlu ise Dede Korkut coğrafyasının Doğu Anadolu ve Azerbaycan sahasından ibaret olduğu görüşündedir. O, bu destanlarda anlatılan hadiselerin çok eski tarihlerde Doğu Anadolu ve Azerbaycan sahasında yaşandığını ileri sürmüştür. Kırzioğlu’nun görüşünü değerlendiren Pertev Nailî Boratay şöyle demektedir: “Kırzioğlu, Doğu Anadolu ve Azerbaycan’da MÖ. 150 ile MS. 429 yılları arasında hüküm sürmüş olan Arşak-Partların Türk asıllı oldukları, Dede Korkut hikâyelerini de bu kavim ve sülâlelerin İslâmî kisveye bürünmüş destanı saymıştır. Yazar bu sahada önemli malzeme derlemiştir. Dede Korkut Kitabı’ndaki yer adlarının Doğu Anadolu ve Azerbaycan toponomisi ile karşılaştırmalarında vardığı sonuçların birçoğu yerindedir. Dede Korkut Kitabı’nı inceleyenler çok defa bir tek tarihî ana ve coğrafi sahaya saplanıp kalıyorlar. Unutmamalıyız ki bu metin bir destan te’lifidir. Böyle olunca onun içindeki unsurlarda zaman, mekân ve kaynak birliği aranmaz.”

Destanlardaki olaylar nerede geçmiş olursa olsun, burada adı geçen birçok yer, bugün de bilinmektedir: Trabzon, Bayburt, Tatyana/Dadyan, Akıska, Amid, Mardin, Sürmeli, Gürcistan, Berde, Gence, Demirkapı... Bu isimler bize Dede Korkut coğrafyasıyla ilgili daha belirgin, daha anlaşılır ve daha açık bir mekân bilgisi vermektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan destanlar, yüzyıllar boyunca ozanlar tarafından anlatılagelmiş, bilemediğimiz bir tarihte yazıya geçmiş ve bu yazılı nüshadan muhtemelen XV. yüzyılda yapılan istinsah günümüze kadar gelmiştir.

Kitabın iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Almanya'nın Dresden şehrinde, diğeri de Vatikan'dadır. Elinizdeki kitaba esas teşkil eden Dresden nüshasında, her sayfada 13 satır olmak üzere tamamı 303 sayfadan meydana gelmektedir. Bu nüshada, harekesiz nesih yazıyla yazılmış ve her biri *boy* olarak adlandırılmış 12 destanî hikâye yer almaktadır. Vatikan nüshasında hareketli olarak yazılmış 6 destanî hikâye bulunmaktadır. Her iki nüsha, muhtelif tarihlerde mukayeseli olarak neşredilmiştir.

Fuat Köprülü, kitapla ilgili şu bilgileri veriyor: “*Bugün Kitabı Dedem Korkut adı ile elimizde bulunan ünlü eserin, asıl Oğuz-Nâme'nin tamamı değilse bile herhâlde pek mühim ve esas bir cüz'ü olduğu, her türlü şüphenin üstündedir. Dede Korkut adlı menkıbeler mecmuasını aslen Selçuk hanedanından olan Ebubekir Abdullah b. Aybek ed-Devadarı'nın gördüğü (1310) Oğuz-Nâme'den başka bir şey değildir. Yunus'tan önceki Anadolu hayatında bu menkıbeler halk arasında çok yaygındı; ozanlar ellerinde kopuzla terennüm ederlerdi.*”

Süleyman Aliyarov, iki yazma nüshaya işaret ederken şöyle demektedir: “*Dresden ve Vatikan el yazmalarının biri öbüründen değil, kendilerinden önce bir veya ayrı ayrı nüshalardan kopya edilmiştir.*”

Faruk Sümer, *Oğuzlar* adlı eserinde, Dede Korkut destanlarının XIV. yüzyılda Doğu Anadolu'da yazılmış olduğunu kaydediyor. Biraz aşağıda da, “*Bu destanlar XVI. yüzyılda Erzurum'da, Kuzey Azerbaycan'da veya Şirvan'da yazılmış olabilir.*” diyor. Aynı yazının devamında, “*Erzurum-Bayburt bölgesinde yazılmış olduğu kanaatindeyiz.*” diyerek son fikrini söylüyor.

Abdülkadir İnan, “*Öyle anlaşılıyor ki bu kitap, Doğu Anadolu'da XIV-XV. asırlarda göçüp konan gelenekçi Oğuz boyu içinde okuryazar bir ozan tarafından tespit edilmiş olsa gerektir.*” demektedir.

Dede Korkut destanlarının tarihi ve coğrafyasıyla ilgili çok değerli çalışmaları bulunan M. Fahrettin Kırzioğlu, bu kitabın, “*Timur'un batıya doğru yürüdüğü sırada 1393-1400 yılları arasında Kars'tan göçen ve Amasya, Sivas'a gelen Türkman ozanların ağzından yazıldığı ve Osmanlıların öğüldüğü*” görüşündedir.

*

Dede Korkut Türkçesi üzerinde birçok çalışmalar yapılmış, bu eserin dilinin eski Anadolu Türkçesinin de izlerini taşıyan Azerbaycan Türkçesiyle yazıya geçirildiği belirtilmiştir. Ancak burada şu hususa işaret etmek isteriz ki bu kitapta geçen bazı sözler, bugün *Ahıska-Posof-Artvin* ağzında canlı olarak yaşamaktadır. Şu birkaç sözü örnek verebiliriz: *Ayakyolu* (*tuvalet*), *etmek* (*ekmek, yemek*), *bunda* (*burada*), *dal* (*omuz, arka*), *dayak* (*destek, palyanda*), *degenek* (*değnek*), *dişi ehli/dişehli* (*kadın*), *kaçan/haçan* (*nasıl, ne zamanki*), *karavul* (*bekçi*), *kaşga* (*alın beyaz hayvan*), *kolan* (*eyeri atın karnından bağlayan kayış*), *kuskun* (*eyeri atın kuyruğu altından bağlayan kayış*), *kulun* (*atın yavrusu*), *külek* (*tahta kova*), *anan baban* (*annenin babanın*), *köçmax* (*kızın evlenmesi*), *manramak/mangırmak* (*manda böğürmesi*), *nöker* (*hizmetçi*), *ötekigün/öteğün* (*evvelki gün*), *panbuk* (*pamuk*), *yorga* (*rahvan*)...

Bu hususta şu notu da ilâve etmek isteriz: *Dede Korkut Kitabı*'nda sık geçen *ağ-ban ev* (düzenli ve süslü ev) sözünün zıt anlamlısı olarak *Ahıska, Posof ve Artvin* yöresinde, üç tarafı duvar olup üstü örtülü, alet edevat konulan derme çatma mekâna *kara-ban* deniliyor olmasını da anlamlı bulmaktayız.

Kitapta nazım kısımların başında “soylama/söyleme” ifadesi yer almaktadır. Soylama, “*tavsif etmek, bir şeyi etraflı anlatmak*” anlamındadır. Fahrettin Kırzıoğlu da “*Soylama, insan, hayvan veya cansızların soyunu sopunu, vasıflarını anlatan nazım şekline verilen bir addir.*” demektedir. Daha sonraları bunun yerini “*deyiş*” tabiri almıştır.

*

Osmanlı Padişahı III. Murad zamanında Kafkasya'yı fetheden Osmanlı ordusunun başkumandanı Özdemiroğlu Osman Paşa'dır. Onun 1578 yılı *Şark Seferleri* sırasındaki fetihlerini anlatan ve Viyana Kütüphanesinde bulunan *Tarih-i Osman Paşa* adlı biricik yazma eserin mikrofilm tarafından getirilmiş ve yeni yazıyla neşredilmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda geçen *Demür Kapu Derbendi*, 1578 seferinin son menzildir. *Tarih-i Osman Paşa*'da De-

mirkapı'daki kutsal makamlardan bahisle şöyle denilmektedir: “Üçler ve Kırklar makamı vardır. Ulu ziyaretgâhdır. Ve Ebu Hanife Hazretlerinin makamı vardır. Ve Pîr Mağar Sultan ve Pîr Dede Sultan derler iki gerçek azizlerdir. Makamları ve ziyaretgâhları vardır.”

Burada geçen Pîr Dede Sultan'ın Dede Korkut olduğu ve bir türbenin de ona ait olduğuna dair rivayetler vardır.

Evlıya Çelebî, ünlü Seyahatname'sinde, “Ziyaretgâh-ı Demürkapu” başlığı altında şunları yazmıştır: “Ziyaretgâh-ı Cebel-i Erbaîn yani Kırklar Makamı, kırk kabr-i azim olup ziyaretgâh-i enâmdır. Ziyaretgâh-i Dede-Horhut ulu sultandır. Şirvanlılar bu sultana mu'tekiddirler.” derken herhâlde aynı yere işaret etmektedir.

Bu bilgiler ışığında *Dede Korkut Kitabı*'nın kapağında yer alan: “Târih-i vefat-ı Osman Paşa sene 993 (1585)” ibaresini nasıl yorumlayabiliriz? *Dede Korkut Kitabı*'nın kapağına onun vefat tarihinin yazılmış olması fevkalâde dikkate değer bir husustur.

Azerbaycanlı Şamil Cemşid, “Kitab-ı Dede Korkut'un Dresden nüshası, 1578-1585 yıllarında Azerbaycan'a hâkim olan Osman Paşa'nın hazinesiyle birlikte Türkiye'ye götürülmüştür. XVII. asırda Azerbaycan'ı gezmiş seyyahlar, Dede Korkut'un, Derbent şehrinde Kırklar Kabristanlığında kabrini gördüklerini geniş tafsilâtıyla yazıyorlar. Bu, hâlihazırda Azerbaycan İlimler Akademisi Elyazmaları Fondunda saklanılan birçok nüsha Derbendname elyazmalarında da kaydedilmiştir.” demektedir.

Doğu Anadolu'da ve Kafkasya'da Dede Korkut'la ilgili kabir veya makamların olduğu bilinmektedir. Bunun gibi Türkistan'da Sirderya Nehri boyunda da Korkut Ata'nın kabri olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Bu notlar bize Dede Korkut'un bütün Türk dünyasının ortak değeri olduğunu göstermektedir.

*

1815 yılında gün ışığına çıkan *Dede Korkut Kitabı*, o tarihten yüz yıl sonra Türkiye'de basılmış; Türkiye dışında da birçok bilgin tarafından incelenmiş ve başka dillere tercüme edilmiştir.

Dede Korkut Kitabı, yurdumuzda ilk defa Kilisli Muallim Rıfat Bey (1876-1963) tarafından 1916 yılında *Kitâb-ı Dedem Korkut Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzan* adıyla neşredilmiştir. Kitabın yurdu-

muza ilk defa nasıl geldiğini ve nasıl basıldığını Rıfat Bey şöyle anlatmaktadır: “*Harb-i Umumî içinde Cenap Şehabeddin Bey Berlin’e kadar bir seyahat yapmış, orada İmparator Kütüphanesi’nde bu kitabı görmüş, fotoğrafını aldırılmış, Maarif Nezareti’ne vermişti. Nezaret de Millî Tettebular Encümeni’ne gönderdi. Bana verdiler. Ben de defalarca temize çekerek hazırladım. Kitabın başında adımı müstensih diye gösterdim. Müstensih ve mürettip yahut halis Türkçe olarak ‘Biçime koyan’ demeliydim.*”

Dede Korkut Kitabı’nı ilk defa O. Fleischer, Dresden Kraliyet Kütüphanesi’nde bulmuştur. Fakat bu kitapla ilgili kayda değer ilk çalışmayı Alman bilgini Heinrich Friedrich von Diez yapmıştır. Diez (1751-1817), Prusya’nın İstanbul Elçiliğindeki memuriyeti sırasında (1784-1790) Türkçe öğrenmişti. Dikkatini çeken *Dede Korkut Kitabı’nı* kendi el yazısıyla kopya etmiştir. Yukarıda bahsi geçen Cenap Şehabeddin’in Berlin’den getirdiği ve ilk defa Kilisli Muallim Rıfat Bey tarafından neşredilen kitaba esas teşkil eden metinler, Diez’in bu kopyasıdır. Diez ayrıca bir makale yazarak bu kitabı tanıtmıştır. Hatta *Tepegöz Boyu’nu* tercüme ederek yayımlamıştır. Onun bu tercümesi, dostu Şâir Goethe’nin de dikkatini çekmiş ve bir şiirinde bu destanı işlemiştir. Daha sonra Theodor Nöldeke de bu kitabı incelemiş ve tercüme etmek istemiş de yarım bırakmıştır. Nöldeke, elindeki notları Strasburg’da öğrencisi olan V. Barthold’a vermiştir. Barthold, eseri Rusçaya tercüme etmiş ve bu tercüme diğer Rus bilginlerinin de ilgisini çekmiştir.

Rıfat Bey’in Osmanlı yazısıyla neşrettiği *Dede Korkut Kitabı*, Orhan Şaik Gökyay (1902-1994) tarafından 1938 yılında ilk defa Lâtin yazısıyla yayımlanmıştır. Türkiye’de bu kitapla ilgili asıl metinlere dayalı ilk bilimsel inceleme ise 1958 yılında Muharrem Ergin (1923-1995) tarafından yapılmıştır.

Semih Tezcan-Hendrik Boeschoten ikilisi 2001 yılında Dresden ve Vatikan nüshalarının metinlerini bir kitap hâlinde neşretmişlerdir. Piyasada dolaşan diğer kitaplar, Gökyay ve Ergin’in kitaplarından aşırılmış, birçoğu da asıl metinlerden uzaklaştırılmış kötü kopyalardır.

M. Fahrettin Kırzioğlu’nun (1917-2005), birinci cildi 1952 yılında, ikinci cildiyle birlikte 2000 yılında çıkan *Dede Korkut*

Oğuznâmeleri adlı kitabı, eserin tarihî arka plânına ve bilhassa coğrafyasına ışık tutması bakımından değerli bir çalışmadır. O, kitapta geçen birçok hadiseye tarih kaynaklarını da kullanarak ışık tutmaya çalışmıştır. Kitapta geçen kahramanların isimlerinin hep Türkçe olmasına dikkat çekmiş ve *Dokuz Tümen Gürcistan* ifadesini doğru açıklamıştır. Kırzioğlu ayrıca *Bahrü'l-Ensâb Oğuznamesi* ile *Topkapı Sarayı Oğuznamesi*'ndeki ifadeleri doğru okumuş, değerlendirmiş ve izah etmiştir.

Azerbaycan'da Emin Abid'in 1930 yılında çıkan makalesinden sonra *Dede Korkut Kitabı* üzerine çalışmalar orada da devam etmiş ve kitap olarak ilk defa 1939 yılında Hamid Araslı tarafından Latin yazısıyla neşredilmiştir. Bu tarihten itibaren birçok bilgin bu eser üzerinde çok değerli çalışmalar yapmışlardır: E. Demircizade, M. Tehmasıb, Ferhat Zeynalov, Samet Elizade, Şamil Cemşid... Sovyet rejimi 1950'li yıllarda *Dede Korkut Kitabı*'nı yasaklamış olsa da Azerbaycan'da Dede Korkut sevgisi hiçbir zaman kesintiye uğramamış ve değerinden bir şey kaybetmemiştir.

*

Dede Korkut Kitabı üzerine bugüne kadar birçok makale yazılmış, eser çeşitli yönlerden ele alınmış ve kitapta geçen bazı sözler açıklanmaya çalışılmıştır. Biz bu çalışmaların birçoğunu gözden geçirdik. Ne var ki bazı ifadelerin izahı için kırk dere-den su getirilmiş olsa da bunların tam anlamıyla çözüldüğünü söyleyemeyiz. Bu hususta Şakir Ülkütaşır'ın bir tespitine dikkat çekmek isteriz. Zira Ülkütaşır'a göre, “*Anadolu lehçeleriyle lügatleri ilmî mâna ve mahiyetleriyle tesbit edilmeden, Kitab-ı Dede Korkud üzerinde -meselâ Kamus tercümesi, Bürhan-ı Katı', İbnü Mühennâ, Lehce-i Osmanî ve hatta Tarama Dergisi gibi- mevcut lügat kitaplarına dayanarak yapılacak mesai daima hatalı ve noksan olmaya mahkûmdur.*”

*

Elinizdeki kitabın, daha önce çıkmış olan diğer kitaplardan farkı hususunda şunları söyleyebiliriz: Çalışmamız, bir inceleme değil sadece okumaya yöneliktir. Bizim amacımız mukayeseli bir

dilbilim malzemesi çıkarmak ve bunun üzerinde kafa yormak da değildir. Zira bunlar tamamen ayrı konulardır.

Biz, *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden nüshasını 2014 yılında okuduk. Eski neşirlerle de mukayese ettiğimiz bu çalışma, esas metinle birlikte hem eski imlâ ile ve hem de sadeleştirilmiş şekliyle *Eskişehir Valiliği Türk Dünyası Vakfı* tarafından basıldı. Bilindiği gibi bu kitap, bitmez tükenmez bir hazine olmakla birlikte çözüme muhtaç birçok problemi de barındırmaktadır. Bundan dolayı ömür boyu üzerinde çalışılmaya lâyıktır. Bu mülâhazayla biz de çalışmalarımıza devam etmekteyiz. Elinizdeki kitabı da bu anlayışla hazırladık. Birçok kelime ve cümleye yeniden baktık. Öyle görünüyor ki ölene kadar bakacağız... Daha önce çıkan kitabımızı yeniden gözden geçirdik. Büyük değişiklikler olmasa da bazı kelimelerle imlâ ve noktalama işaretleri hususunda daha titiz davrandık diyebiliriz.

Bu kitabı hazırlarken genel okuyucuyu göz önüne aldık. Dede Korkut'un muhteşem dil ve üslûbuna kıymamaya gayret ettik. Mümkün olduğu kadar asıl metne bağlı kalmaya çalıştık. Eserin dilini bugünkü Türkçeye yaklaştırmak okuyucuyu destanların lirik anlatımından mahrum etmek istemedik. Kolay okunur ve anlaşılır bir kitap sunmayı arzu ettik. Çıkarmaya veya başka bir kelimeyle karşılamaya cesaret edemediğimiz sözleri ihtiva eden bir küçük sözlük ilâve ettik. Bu sözlükte bazı yer adlarına da işaret ettik. Birkaç dipnot koyduk. Bunların bir kısmı *Vatikan* nüshasına işaret etmektedir.

*

Dede Korkut Kitabı'nda dört yerde *alplar*, iki yerde de *alpanlar* şeklinde geçen kelime, yazarlar tarafından *alplar* şeklinde okunmuştur. Biz iki yerde geçen bu kelimeyi yazıldığı gibi *alpanlar* olarak okuduk. Nitekim Azerbaycanlı bilim adamlarından Süleyman Aliyarov ile Samet Elizade, bu sözle tarihî Güney Kafkasya topluluklarından *Albanlar* arasında bir münasebetin söz konusu olabileceğine işaret etmişlerdir.

Dede Korkut Kitabı'nda geçen bazı beylerin isimlerini farklı okuduk. Daha önce *Eylik Koca* şeklinde okunan ismi biz *İlek Koca*

şeklinde okuduk. *Kanlı Koca* değil, *Kanlı Koca*, *Selcen* değil *Selcan*, *Gaflet Koca Oğlu Şer Şemseddin* değil *Gogalet Koca Oğlu Şor Şemseddin*, *Bügdüz Emen* değil *Bügdüz Aman*; *Emren* değil *Amran*, *Kılbaş* değil *Kalbaş*...

Diğer farklı okuyuşlarımıza da birkaç örnek verelim: Önceki yayınlarda “*Depegen köpini süsegen yırtar.*” şeklinde okunmuş olan sözü, “*Depegen götini süsegen yırtar*” şeklinde okuduk. “*Yakan ile boğazundan tutayın mı*” sözünü “*Yakanla boğazundan tutubanı*” şeklinde, “*Ağ ban ivler dikilende*” sözünü “*Ağ ban evüm dikilende*” şeklinde okuduk. Önceki yayınlarda, *açmışdı, açmış idi, acımışdı, ahmaşdı* gibi şekillerde okunan kelimeyi biz “*Buğa uçmuşdu/uçmuştu.*” şeklinde okuduk.

Yine Ahıska ağzında erkeklere *ergişi/er kişi* denildiği gibi kadınlar için de *dişi ehli/dişehli* ismi kullanılmaktadır. Bir yayında, “*Dirse Han dişi ehlinün söziyle ulu toy eyledi.*” cümlesindeki *dişi* kelimesinin yanlış yazılmış olduğu iddia edilerek bunun yerine *dahi* kelimesi konulup tamir edilmek istenmiştir! Aynı yayında, “*Kıyametün bir günü ol gün oldı. Beg nökerden, nöker begden ayrıldı.*” cümlesi doğru okunmuş fakat buradaki “*ayrıldı*” kelimesi “*fark edilmek, ayırt edilmek*” şeklinde açıklanmıştır! Hâlbuki orada bir savaş tasviri yapılmakta, bu sözle de kimsenin kimseye yardım edemediği, herkesin kendi canının derdine düştüğü ifade edilmektedir.

Bir başka kitapta, “*...bin buğra ner seçdi.*” cümlesi, “*...bin buğralar seçdi.*” şeklinde okunmuştur. “*Bir külek yoğurt*” sözündeki *külek* kelimesi açıklanmaya çalışılırken işin içinden çıkılamamış, *güvlek/küvlek* şeklinde okunarak Ermeniceye müracaat edilmiştir! Hatta bu kelimenin Azerbaycan Türkçesinde de bulunmadığı belirtilmiştir! Hâlbuki Ahıska, Posof ve Artvin ağzında, süt sağmada kullanılan tahta kovaya bugün de *külek* denilmektedir. Kaldı ki bu kelime Azerbaycan Türkçesinde de var fakat *rüzgâr* anlamında kullanılmaktadır.

Burada, ‘önceki yayınlar’ ifadesiyle Gökyay, Ergin ve Tezcan’ı kastettiğimizi belirtmeliyiz. Asıl metin üzerinde çalışırken birçok kaynak yanında sık sık bu üç yayına da baktık. *Dede Korkut Kitabı* üzerinde çalışmak, başka bir şeye benzemez. Bu sebeple bu üç yayının yazarlarını burada hürmetle anıyorum.

*

Bu çalışmada görüşlerinden istifade ettiğim Gazi Üniversitesi Öğretim Üyeleri Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun ve Yrd. Doç. Dr. Ferhat Tamir Beylere teşekkür ederim.

Ozanlar Piri Dedem Korkut'un "*Benden sonra alp ozanlar söylesin; alını açık cömert erenler dinlesin.*" şeklinde ifade ettiği dileği kalbimiz ve dilimizle terennüm ederken onun ölümsüz destanlarını, yeni nesillere armağan ediyoruz. Bu değerli eserin okuyucuya ulaşmasına vesile olan Ötüken Neşriyat'a teşekkür ederim.

Ankara, 20 Eylül 2015

Yunus Zeyrek